

турагента та єдиний обов'язок туриста щодо сплати винагороди за туристичні послуги.

Як наслідок, виникає ситуація, коли ні туристична компанія, ні сам турист не можуть зрозуміти з договору, як потрібно вирішувати проблему, якщо така виникла.

Тому, на законодавчому рівні необхідно затвердити форму типового договору про надання туристичних послуг, в якому були б максимально враховані інтереси обох сторін і регулювалися їх відносини в конфліктних ситуаціях, в тому числі і при настанні форс-мажору.

Карантинні обмеження затягнуться на невизначений час, і скоріше всього на тривалий. У майбутньому може змінитися ситуація щодо вартості, умов, періодів туристичних турів, які для туриста будуть вкрай не вигідними. Тому перебронювання, яке запропонували туроператори може привести до ситуації, коли туристи масово почнуть вимагати розірвання договору на підставі ст. 652 ЦКУ у зв'язку з істотною зміною обставин, якими сторони керувалися при укладенні договору.

На законодавчому рівні питання щодо врегулювання фінансової сторони такого спору на достатньому рівні не врегульовано. Закони України не визначають порядок фінансових взаємин туроператорів з туристами у випадку виникнення форс-мажорних ситуацій. Тому з урахуванням сучасних викликів необхідно внести зміни до законодавства про туризм та визначити пріоритетними напрямками розвитку туристичної політики захист прав туристів, передбачити відповідальність та чіткий механізм фінансових компенсацій.

Список використаних джерел

1. Про торгово-промислові палати в Україні: Закон України від 02.12.1997 № 671/97-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 08.03.2020).
2. Про туризм: Закон України від 15.09.1995 № 324/95-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 09.03.2020).
3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 10.03.2020).
4. Науково-практичний коментар до ст. 607 ЦКУ URL: <http://jurists.org.ua/civil-law/3202-naukovo-praktichniy-komentar-do-st-607-civlnogo-kodeksu-ukrayini.html> (дата звернення: 10.03.2020).

Войтович Н. Ф.

Кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри спеціальних історичних дисциплін та правознавства Житомирського державного університету імені І. Франка, м. Житомир, Україна

Поняття спостереження у системі заходів оперативно-розшукової діяльності та негласних слідчих дій

Спостереження використовувалося державою фактично з моменту її створення. Залежності від історичного етапу воно змінювало назву: «негласне», «таємне», «зовнішнє», «оперативне спостереження», «приховане», «контроль за особами, які становлять оперативний інтерес». Так, «негласне» і «таємне» спостереження однаково означає, що воно здійснюється таємно від сторонніх осіб.

«Зовнішнє спостереження» одночасно означає, що спостереження має безконтактний характер, тобто без всякої взаємодії з об'єктом спостереження на відміну від, наприклад, внутрішнього (агентурного) спостереження.

На думку деяких авторів, поняття «оперативне спостереження» є ширшим, що охоплює такий його різновид, як зовнішнє спостереження, здійснюване оперативними працівниками.

Аналіз наукових здобутків показує, що, незважаючи на активні розробки теорії оперативного мистецтва у Російській імперії та першій половині ХХ ст. в СРСР до 1950-х рр., спостереження не набуло чіткого наукового визначення.

Спробу визначити поняття візуального спостереження вперше зробив П.К. Гребнев. Суть його полягає в тому, що за особами, які становлять інтерес, протягом певного часу стежать розвідники [1, с. 4]. Ми згодні з І.Р. Шинкаренком у тому, що це визначення не розкривало сутність спостереження, оскільки в ньому відсутнє посилання на його суб'єкти та мету [2, с. 32].

Наступним кроком у розвитку теоретичного уявлення про візуальне спостереження як оперативно-розшукового методу отримання інформації були визначення, наведені В.Н. Єсіним та В.А. Лукашковым, які стверджували, що це здійснюване працівниками оперативної служби негласне спостереження за особами, які становлять оперативний інтерес для органів МВС з метою збирання відомостей про їхню поведінку, спосіб життя, зв'язки і злочинну діяльність.

У цьому визначенні вказується на негласний характер, цілі, об'єкти та суб'єкти спостереження, що відрізняє метод візуального спостереження від загальнонаукових методів пізнання.

Подальші спроби розглянути даний метод та дати його визначення зробили А.К. Семенов, Е.П. Петров, В.А. Лукашов, які у своїх роботах визначили такі особливості прихованого спостереження, як «негласність» та «зовнішність».

Значний внесок у з'ясування сутності та змісту спостереження як заходу та методу оперативно-розшукової діяльності зробили представники психологічної науки, які зазначили, що під спостереженням у науці розуміється «планомірне, цілеспрямоване сприйняття об'єктів і явищ оточуючого світу, що обумовлено завданням діяльності».

Водночас слушною є думка про двоєдиність спостереження: загальний метод пізнання та метод отримання первинних емпіричних даних [3, с. 3-14].

Таким чином, можемо констатувати, що отримання знань про будь-який об'єкт починаються з безпосереднього спостереження живої дійсності, діяльності або її результатів. Це є слушним для оперативно-розшукової діяльності, основним завданням якої є одержання оперативної інформації. Одним із джерел такої інформації може бути візуальне (зовнішнє) спостереження. Від того, як точно буде визначено сучасне поняття візуального (зовнішнього) спостереження як методу та заходу оперативно-розшукової діяльності, а також згідно з КПК – негласної слідчої (розшукової) дії (ст. 269 КПК України), залежить ефективність його використання у протидії злочинності.

Слід підкреслити, що вперше О.К. Семеновим, як ознаки спостереження, були встановлені підпорядкованість чітко визначеним меті та завданням і фіксація за допомогою технічних засобів отриманої інформації.

Усі методи ОРД можна розглядати з двох позицій: 1) наукові - ті, що слугують виявленню, систематизації й аналізу закономірностей розвідувально-пошукової роботи; 2) практичні - ті, що забезпечують виконання завдань оперативних

підрозділів щодо попередження, розкриття злочинів і розшуку осіб, які пропали безвісті.

Аналіз теоретичних здобутків останніх років дозволяє зробити висновок, що загальний метод пізнання стосовно оперативно-розшукової діяльності має свої особливості, а саме: об'єкт пізнання: явища, злочин, конкретний об'єкт, дії особи, процес пізнання відбувається з використанням спеціальних, здебільшого негласних засобів і прийомів, хоча кінцева мета його єдина з кримінально-процесуальною; основним суб'єктом пізнання є посадова особа – оперативний працівник; кінцева мета оперативно-розшукового пізнання – установлення всіх обставин злочинної діяльності та особи, яка вчинила злочин, для наступного вирішення питання про її відповідальність і відшкодування нею шкоди [4, с. 6].

Виходячи з наведеного та порівнявши його з точками зору представників кримінології, криміналістики та кримінального процесу, спостереження як метод пізнання можна визначити як цілеспрямоване сприйняття, що здійснюється з метою вивчення об'єкта або явища.

Однак друга, виконавча частина методів ОРД є найбільш складною. Фундаментальні знання та вміння застосовувати на практиці методи ОРД надає йому фундаментальну базу для досягнення загальної (стратегічної) мети - профілактики чи розкриття кожного окремого злочину, розшуку осіб, які переховуються від слідства чи суду, розшуку безвісно відсутньої особи або для вирішення окремої мети - документування злочинних дій, отримання необхідної інформації про особу, яка становить оперативний інтерес, виявлення місцезнаходження розшукуваного злочинця тощо.

Визначаючи суть візуального спостереження, необхідно зупинитися на питанні визначення його місця в теорії ОРД та його співвідношення з іншими теоретичними категоріями, таких як: захід ОРД – негласна слідча (розшукова) дія.

Оперативно-розшукова діяльність має свої виявлення і закріплення в нормах права. Тому, визначаючи методи, приміром, розвідувально-пошукової роботи, не можна ігнорувати її нормативний характер.

Відповідно до ст. 2 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» її поняття визначається як система гласних і негласних пошукових, розвідувальних та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів. При цьому бракує детального викладення заходів, які являють собою зміст оперативно-розшукової діяльності.

В узагальненому вигляді аналіз визначень дозволяє відокремити такі відмінні ознаки оперативно-розшукових заходів від інших заходів протидії злочинності: самостійна складова оперативно-розшукової діяльності, яка у своїй сукупності складає її зміст; законодавча закріпленість ОРЗ; можливість їх проведення тільки спеціально уповноваженими суб'єктами; здійснення у відповідності з вимогами, встановленими нормативно-правовими актами; застосування переважно негласних засобів та методів у поєднанні з гласними засобами та методами; розвідувальна пошукова спрямованість ОРЗ; спрямованість на безпосереднє виявлення та використання фактичних даних, необхідних для вирішення завдань ОРД.

Таким чином, на відміну від оперативно-розшукового методу оперативно-розшуковий захід являє собою передбачене Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» суспільно значуще, свідоме та конфіденційно (в організаційному й тактичному аспектах) проваджуване оперативно-розшукове діяння – дію, сукупністю яких провадиться оперативно-розшукова діяльність.

Дійсно, розглядаючи оперативно-розшукову діяльність в інформаційно-пізнавальній площині, оперативно-розшукові заходи розуміють як методи (способи) здобування фактичної інформації, необхідної для ухвалення рішення в оперативно-розшуковій діяльності. Інакше кажучи, оперативно-розшукові заходи є практичним втіленням методів оперативно-розшукової діяльності, що, на нашу думку, і підтверджує вищезазначене.

В КПК України запроваджений інститут – негласних слідчих (розшукових) дій, але їх система, зміст та процесуальна форма чітко не визначені.

С.В. Єськов стверджує, що інститут негласних слідчих (розшукових) дій – синтетичне утворення, отримане шляхом інтеграції оперативно-розшукового супроводження розслідування кримінальних проваджень з досудовим слідством – різних за правовим режимом, але близьких за пізнавальною природою форм діяльності [5, с. 8-10].

Не віднесення «спостереження за особою, річчю або місцем» (ст.269 КПК України) до негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування, викликає непорозуміння.

Також сфера застосування спостереження, тільки при провадженні тяжких та особливо тяжких злочинів не зовсім задовольняє слідчу практику (наприклад, розслідування корупційних правопорушень, злочинів, пов'язаних з недоторканістю житла).

Системність та логічність таких негласних слідчих (розшукових) дій, як «аудіо-, відео контроль місця», «аудіо-, відео контроль особи» та «спостереження за особою, річчю або місцем», регламентують одне й теж спостереження, але в залежності від місця та способу.

Підбиваючи підсумки, сутності та ознак спостереження, його місця серед ОРЗ та негласних слідчих (розшукових) дій, можна зробити такі висновки: спостереження визначається як: метод ОРД, оперативно-розшуковий захід та негласна слідча (розшукова) дія; інститут спостереження - негласної слідчої (розшукової) дії – потребує нормативно-правового удосконалення виходячи з її предмету, методу та принципів юридичної визначеності, умов крайньої необхідності, тоді як іншими заходами досягти більш вагомої суспільно-корисної мети не має можливості.

Список використаних джерел

1. Гребнев П. К. Наружное наблюдение : учеб. пособие / П. К. Гребнев. – М. : ВНИИ МВД СССР, 1953. – 176 с.
2. Шинкаренко І. Р. Правові та організаційно-тактичні питання діяльності підрозділів кримінального пошуку органів внутрішніх справ (за матеріалами органів внутрішніх справ України) : дис. ... кандидата юрид. наук : 21.00.06 / Шинкаренко Ігор Ростиславович. – Х., 1997. – 303 с.
3. Петров Э. П. Метод наблюдения в оперативно-розыскной деятельности / Е. П. Петров // Тр. ВНИИ МВД СССР. – 1977. – № 42. – С. 3-14.
4. Гончар С. І. До знахабнілих збувальників наркотиків ми небайдужі / С. І. Гончар // Експрес-інформація / ГУКП МВС України. – 2000. – № 2. – С. 38-40.
5. Єськов С. В. Втручання у приватне спілкування як елемент системи слідчих (розшукових) дій / С. В. Єськов // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. – 2013. – Вип. 2. – С. 264–274.